№ 69 ԿԻՐԱԿԻ ՄԱՐՏԻ 30 **1903** ԿԻՐԱԿԻ ՄԱՐՏԻ 30 № 69

ԵՐԵՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ». կամ Tiflis, Rédaction «Mschak». Տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ տօն օրերից).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ. Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կիրակնօրեայ զրոյց. Լաւ մարդու յիշատակին. Մի կօնցերտի առիթով. Մատենագրութիւն. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ. Մանրանկար.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հայ կեանքէն.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԶՐՈՅՑ

—

Երէկ «Մշակի» մէջ յօդուած կար, որ անողորմ կերպով պատկերացնում էր հայկական անտարբերութիւնը, անքարեխղճութիւնը։ Դարձեալ մի հրէշաւոր փաստ, բացականչեցի ես, կարդալով այդ յօդուածը։ Հրէշաւոր, այո. մէկը այն փաստերից, որոնք այլ ևս բացառութիւնների կարգում չեն, որոնք բարդվում և կուտակվում են ամէն օր՝ մեր բարոյական այլանդակութիւնը աւելի և աւելի զարհուրելի կերպով ներկայացնելու համար...

Դարձեալ մի փաստ... Եւ սա քանի՞ երրորդն է։ Հաշուել չէ կարելի։

Մի ռուս մարդ Մօսկվայում կարդում է դասախօսութիւն մեր մամուլի փայլուն սկզբնաւորութեան մասին։ Ստեփանոս Նազարեանց և «Հիւսիսափայլ»—ահա այդ սկզբնաւորութիւնը։ Վաթսունական թւականներ—ահա սկզբնաւորութեան ժամանակը։ Գաղափարներով ապրող մարդու համար կա՞յ մի այլ բան, որ հետաքրքրութիւն չարժէ, ոգևորէ, խրատէ։ Բայց, ասում է «Մշակի» թղթակիցը, այդ դասախօսութեան ներկայ էին միայն 5 հատ հայ ուսանողներ։

Այդ «միայն» բառի ամբողջ դրամատիզմը ըմբռնելու համար նկատի ունեցէք, որ Մօսկվայում կան մօտ 200 հայ ուսանողներ, կան և 35—40 հայ ուսանողուհիներ, որոնցից ոչ մէկը չէր կամեցել գնալ և իմանալ, թէ մի հին ժամանակ ինչպէս էին հսկաները կռւում մտքի ազատութեան, առաջադիմութեան, մի խօսքով եւրոպականութեան համար։ 240 հոգուց միայն 5 հոգի։ Տոկոսի վերածեցէք. դուք սարսափում էք։ Բայց այդ ողորմելի, այդ տանջող տոկոսը դեռ փառք է։ Կեանքի մէջ անհամեմատ քիչ են այնպիսիները, որոնք հետաքրքրվում են իմանալ, թէ ովքեր էին մեր Նազարեանցները, Նալբանդեանցները...

Դասախօսութեան ունկնդիր եղած այդ օրհասական թիւը դեռ ուսանողական նստարանների վրա է։ Կանցնի ժամանակ, մեր այդ միաւորները կը թողնեն նստարանը, կը մտնեն կեանքի մէջ. և ինչ կը մնայ նրանցից։ Կը մնա՞ն գոնէ փշրանքներ։ Ես չեմ պատասխանի այս հարցին։ Մեր շրջապատը ահա տասնեակ տարիներ է ինչ պատասխաններ է տալիս։ Հրէշաւոր փաստերը կատարվում են, անդադար կուտակվում։ Նրանք վերջ ի վերջոյ կը դառնան համատարած իրողութիւն. և ո՞վ գիտէ, չատ է հեռու այն ժամանակը, երբ մի օտարազգի դասախօսութիւն կը կարդայ հայոց մամուլի կամ գրականութեան մասին և նրան լսողների մէջ մի հատ միաւոր էլ չի լինի հայ երիտասարդութիւնից։

Ինչո՞ւ է այսպէս։ Մենք բոլորս գիտենք թէ ինչու։ Բայց թողնենք մեր իմացածը։ Պատասխանի հրաւիրենք այդ 240 ուսանողներին և ուսանողուհիներին։ Թող նրանք խօսեն, թող նրանք բացատրեն։

Առաջներում ես մի քանի անգամ առիթ եմ ունեցել չեչտելու մի դժբախտ երևոյթ։ Կեանքի հրէշաւոր փաստերը գալիս են հարց տալու. ովքե՞ր են մեղաւորները։ Եւ մեղաւոր դուրս են գալիս ոչ թէ ապրող մարդիկ, այլ զանազան պատճառներ։ Հայը կարող է լինել բոլոր բացասական առաքինութիւնների տէր, բայց երբէք ինքն իրան չի դատապարտի, երբէք ոչինչ մեղք յանձն չի առնի։ Նա, այդ բացասական առաքինութիւնների հերոսը, միշտ պաշտպանված է, միշտ գլուխը բարձր է պահում, որովհետև անձնապէս նա ինքն իրան մաքուր ու լաւ է համարում։ Նա ինքը մեղաւոր չէ, մեղաւորը պատճառն է։

Հանդիպում էք մի երիտասարդի։ Նա ստացել է լաւ կրթութիւն, ոչ միայն ազատամիտ է, այլ և արմատականներից արմատականը. վառվռուն, հետաքրքրվող, սաստիկ գաղափարական. սաստիկ հետաքրքրվում է հասարակական, մանաւանդ գրական հարցերով, գրում է դրանց մասին, վիճում է, մարտնչող է։ Նա հայ է։ Երբ հազարից մի անգամ, պատահաբար, հարցը գալիս, շօշափում է հայ կեանքը, հայ գրականութիւնը, դուք ապշում էք. նա, այդ ինտելիգենտը, նոյնքան հասկացողութիւն ունի այդ բաների մասին, որքան չինացին։

Փորձեցէք նրա ուշադրութիւնը հրաւիրել այդ հանգամանքի վրա։ Իբրև բարեխիղճ մարդ, նա կը խոստովանէ, որ, այո, ինքը տեղեակ չէ, ինքը անհասկացող է այս հարցի մէջ։ Բայց իբրև վերին աստիճանի բարեխիղճ մարդ՝ նա կաւելացնէ և այն, որ ինքը մեղաւոր չէ։ Մեղաւորը այն հանգամանքն է, որ նա հայերէն չը գիտէ։ Ասաց այդպէս ու պրծաւ։

Եւ խնդրեմ դուք էլ համոզվէք, որ նա միանգամայն արդար է։ Համոզվեցէք, որ դա մի, ճիշդ որ, անյաղթելի, անդիմադրելի պատճառ է։ Ա՛հ, անիծեալ պատճառ։ Հրէշը նա է, ամենևին մի էլ մտածէք թէ այդ պատճառը կարելի է վերացնել։ Եթէ բարեխիղճ մարդու գծած կախարդական շրջագծից մի քայլ դուրս գաք, դուք կը տեսնէք, որ այդ բարեխիղճը ծնվել է հայախօս ընտանիքում, որ նրա հայրը, մայրը, եղբայրները գիտեն հայերէն, որ, ուրեմն, մեր բարեխիղճ պարոնի համար ոչինչ դժուարութիւն չը կայ սովորել հայերէն, քանի որ դա նրա մայրենի, ընտանեկան լեզուն է, նրա մանկութեան, պատանեկութեան լեզուն է։ Կրկնում եմ, այսպիսի հանգամանքներ չը կան, գոյութիւն չունեն։ Ինտելիգենտ հայը մեղաւոր չէ։ Մեղաւորը պատճառն է։ Նա չի սովորի իր մայրենի լեզուն—այդ ոչինչ։ Նա չը գիտէ մայրենի լեզուն, և դուք պիտի խոստովանէք, որ նա, իբրև բարեխիղճ մարդ, միանգամայն մաքուր է, անբիծ...

Մի շատ համակրելի տիկին ցոյց է տալիս ձեզ մօտ վառ հետաքրքրութիւն դէպի հասարակական հարցերը։ Նա զարգացած կին է, կարդացել է շատ բան և շարունակ կարդում է։ Դուք նկատում էք նրա մէջ գեղեցիկ հակումներ, նա զգում է, որ պատկանում է մի ազգութեան, զգում է որ հարկաւոր է աշխատել իր ժողովրդի, իր հասարակութեան համար։ Բայց դուք տեսնում էք, թէ որքան նա անօգնական է, որքան զուրկ ինիցիատիվից, կեանքից կտրված, օդի մէջ ապրող մի մարդ է։ Մի անգամ ես մի այդպիսի տիկնոջ ասացի, որ գաւառական մի քաղաքում ուզում են հիմնել մի որբանոց. ասացի որ որբեր շատ ու շատ կան մեղանում, որ այդ անհայր ու անմայր երեխաները փչանում են փողոցներում և որբանոցի հիմնադիրները ուզում են գոնէ մի քանի հատ այդ երեխաներից ազատել սարսափելի պայմաններից։

Համակրելի տիկինը զարմացաւ. կարծես մի նոր Ամերիկա էր գտնում, ոգևորվեց, երկար խօսում էր, դատողութիւններ էր տալիս։ Ես ասացի, որ այդ բոլորը շատ տարրական, ծեծված բաներ են և մեր լրագիրների մէջ համարեա ամէն օր խօսվում է այդ մասին։ Տիկինը ասաց, որ հայերէն չէ կարդում, չը գիտէ։

—Սովորեցէք, պատասխանեցի ես.—մարդիկ սովորում են նոյն իսկ չինարէնը. մինթէ ձեզ համար հայերէնը չինարէնից էլ դժուար է։

Նա չը համաձայնվեց ինձ հետ։ Նա չասաց թէ կարելի չէ, նա միայն այն էր կրկնում, թէ կանէր, շատ բան կանէր, եթէ իմանար հայերէն։

Դարձեալ պատճառն է մեղաւոր։ Դարձեալ մարդը ոչինչ մեղք չունի, դուք նրան դատելու և դատապարտելու իրաւունք չունէք։

Եւ այսպէս հարիւրաւոր պատճառներ գալիս են արդելելու, որ մենք գոնէ մի փոքր բարեխիղճ ու պարտաճանաչ գտնվենք։ Եւ ուր որ գնաք, ում որ հարցնէք, կը տեսնէք, որ մենք շատ լաւ ժողովուրդ կը լինէինք, եթէ պատճառներ չունենայինք։

Ես շատ լաւ մարդ եմ, շատ եմ ուզում բարեխիղճ, ազնիւ, ինտելիգենտ լինել, բայց ես պէտք է հարուստ լինեմ, ես չեմ կարող հա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԷՆ

—

Վենետիկ, մարտի 29-ին

Մտածումները։—Մահամերձ դերասանուհին։—Խորտակուած տաղանդ մը։—Իրարմէ անտեղեակները։

—

Երբ վերջերս Պօլսոյ թերթերը աչքէ կանցընէի, յիշեցի այն բնաբանը զոր մեր վարդապետները իրենց քարոզներուն կը դնեն, դագաղի մը հանդէպ։ «Հաւատացեալ եղբարք, կեանքը մահ է, մահը՝ կեանք»։ Ահա յանկարծ իբր օրուան մարդեր կը վերերեւէին արուեստագէտներ ու գրագէտներ զոր չատոնց է ալ ոչ ոք կը յիշէր. վասն զի կապրէին։ Հիմակ օրագրութիւնն ու հանրութիւնը իրենցմով կը զբաղին, վասն զի մահն ալ իրենցմով կը զբաղի. դռներնին ափ առած է։ «Կեանքը մահ է, մահը՝ կեանք»։

Իբր արուեստագէտ վաղուց մեռած էր այն Արուսեակը, որուն մարմնական մահուան չչուկն ալ Պօլիս տարածուեցաւ։

—Արուսեակը մեռեր է։

—Իրա՞ւ։

—Չէ, չէ մեռեր, բայց մեռնելու վրա է։

—Ո՞ւր է։

—Հիւանդանոցը։

—Ճանըմ, ադ Արուսեակը ո՞վ է։

—Վա՜յ, չես լսած։

Սրտայոյզ հաւաստումներ, հետաքրքիր հարցումներ, զգածեալ չեչտեր, անտարբեր «ինչու պէտք»-ներ իրարու կը բաղխին այդ կնոջ անուան չուրջը։ Ու երիտասարդ գրողներ հև ի հև Ազգային Հիւանդանոցը կը վազեն, մահամերձին հուսկ հծծիւններէն հայ թատրոնին փառքի օրերուն քանի մը յիշատակները եւ փրկելու տենչանքով։

Չեմ կարծեր որ Արուսեակին անունը մինչև Կովկաս սուրացած ըլլայ։ Այն օրը, որ դուք Հրաչէին համար խանդավառեցաք, Սիրանոյշը ծափեցիք, Ադամեանը պաշտեցիք, այն օրը Արուսեակը արդէն մեզի համար ալ յիշատակ մը եղած լմնցած էր, փառքի տիտղոսով մը՝ «անդրանիկ հայ դերասանուհին»։

«Անդրանիկ» պատուանակոչը հին թուականի մը վերջացումը, նորի մը սկզբնաւորութիւնը կը հաստատէ։ Ունեցած էինք «անդրանիկ» քրիստոնեայ թագաւորնիս, Տրդատը. (թէև՝ ստացական «նիս»-ը ոչ չատ պարկեշտ փոխառութեամբ)։ Նախկին կրօնքին մահուան ղօղանջը, նորին՝ Զարթիքը։ Ունեցանք «անդրանիկ հայ թերթը» Արշալոյս Արարատեանը. մտաւորական նոր կեանքի մը արևածագը։ «Անդրանիկ հայ դերասանուհին» ալ իբր Թիւրքիոյ հայոց բարքերուն յեղաշրջման նորանշանը փայլեցաւ։

Մտքով ետ երթանք քառասուն քառասունհինգ տարի չափ ու մտնենք Պօլիս՝ Թիւրքիոյ հայոց քաղաքակրթման կեդրոնը։ Հայ կնոջ պատուանունը «հանըմ» է կամ՝ «տուտու» ըստ դաւանանքի։ Երեսը թրքական եաշմախով ծածկուած, ու վրան ֆերաճէով փողոց կելլէ։ «Հայկական պարկեշտութիւն» տխմար բացատրութիւնը թէև դեռ չէ ստեղծուած, բայց «օսմանլը» կենցաղավարութիւնը բառին տեղ կը բռնէ գործնականապէս։ Լուսաւորեալի ու խաւարեալի, այսինքն՝ պահպանողականութեան ու առաջդիմութեան անհեղաղալի ընդհարումներու օրերն են։ Հայ կնոջ քօղածածուկ կամ երեսաբաց շրջագայութեան խնդիրը իբր ազգութեան և կրօնքի պահպանումի տագնապալից հարց մը կը յուզուի։ Հայ թատրոնը կը հիմնուէր Պօլսոյ այն ժամանակուան երկու մտաւորական կեդրոններուն մէջ՝ Օրթագեղ և Խասգեղ. բայց դերասանը կը մնար ինչպէս Եւային գոյացումէն առաջ Ադամը. «Օսմանլը» կենցաղավարութիւնը չէր թոյլատրեր հայ կնոջ երևումը չէնային վրա։ Թատերաբեմ ելլող առաջին հայուհին պիտի նմանէր հզօրապէս պաշտպանուած ամուր մարտկոցի մը վրա առաջին անգամ ոտքը դնող հերոսի մը։ Արուսեակ՝ դեռատի աղջիկ՝ այդ յանդգնութիւնը ունեցաւ։ Հայ «ֆէմինիզմ»-ին առաջին հեղինակուհին։

Չենք գիտեր թէ անդրանիկ դերասանուհին տաղանդը մինչև ո՞ր բարձունքները կը սաւառնէր։ Իր ժամանակակիցները մեզի ճշգրիտ գաղափար մը տալու անկարող գտնվեցան. Անտարակոյս դժուարահաճներ եղած չէին։ Ճաշակն ալ կրթութեամբ կը զարգանայ. և դերասան ու հանդիսատես ամէնքն ալ տակաւին սկսնակներ էին։

Իրականութիւնը այն է, որ Արուսեակ իրեն կը քաշէր հայ ժողովուրդը։ Ամէն տուն Արուսեակին վրա կը խօսուէր. «ոմանց ի գայթակղութիւն, այլոց՝ ի հրճուանս»։ Մեր մանկական յիշողութեան մէջ կը տպաւորուէր կը մնար այդ քաղցրահնչակ անունը։ Ու երբ մենք ալ հասանք, ըղձացինք համբաւաւոր հայուհին տեսնել։ Եւ տեսանք։ Ղալաթիոյ հոչակաւոր եկեղեցիին բակը հանդիպեցանք հայ կնոջ այդ նոր «փէջակաւորին»։

—Իշտէ Արուսեակը ատ է, բսաւ բարեկամ մը, ցոյց տալով նիհար կին մը, ճերմկնալու վրա եղող մազերը ցիրուցան, և ինքը խեղճուկ զգեստով։

Անկէ ետքը չատ ու չատ հանդիպեցանք իրեն, միշտ յարգանքի ու կարեկցութեան խառն զգացումներով։ Իր ժամադրավայրը Ղալաթիոյ եկեղեցին էր, ընդհանրապէս Ազգային ժողովին գումարման օրերը։ Աստին անդին կը խօսէր, վսեմ ոճով, անժպիտ դէմքով։ Թատերաբեմին վրա ողբերգակ թագուհին կը մնար, ժամը հաւաքուած ժողովրդին հետ խօսած ատենն ալ։

Եւ հեռուէն մեզի կը հասնէին բազմազոյշ արձագանքները պատիւներու և փառքերու զոր Թիֆլիս կը շռայլէր Պօլսէն հիւրընկալուած արուեստագէտներու։ Լքուած, երեսի վրա մնացած Արուսեակէն օր մը նախանձի գանգատ մը չը լսեցի։ Եւ ինչո՞ւ նախանձէր։ Իր փառքը անկողոպտելի էր։ Անոր ուրիշներուն մասնակցութիւնը անհնարին։ Պատմութեան մէջ «Անդրանիկ հայ դերասանուհին» անգամ մը միայն կրնայ արձանագրուիլ, ո՛չ երկու։

Ետքէն ալ ի՞նչ եղաւ Արուսեակը։ Զինքը մոռցանք։ Այդ 1890—95-ի շրջանին յիշատակներով խանդաղատելու պարապ ատեն չը կար։ Յիշատակը սիրելու համար պէտք է իր ժամանակին վրա քիչ մը ողբալ, անցեալը փնտռել, ետև դառնալ, կանգ առնել, նայել։ Ու եթէ մեր ժամանակակից պատմութեան մէջ կայ թուական մը որ անցեալին համար երբէք ախ քաշել չէր խտար, այդ ալ այն հինգամեայն էր։ Այն ժամանակները Պօլիս, ու իրեն հետ Թիւրքիոյ բոլոր հայերը, աչքերնին հորիզոնը պիշ պիշ, առաջ կերթային։

Հիմակ Պօլիս Արուսեակները փնտռելու ելած է։ Թանձրամած մառախուղը հորիզոնը մթնցուցած է։ Յառաջխաղացութիւնը անհնարին։ Ետ կը դառնան, յիշատակներու մահաստանները կը շրջին թափառայած, մինչև որ խաւարին մէջ արևու ճառագայթ մը շողէ, ու երթալիք ճամբան նշմարուի։

Մոռցուած փառքերը յարութիւն կառնեն այս տրտմութեան օրերուն. ժողովուրդը մխիթարանքի կարօտ է։ Շատ չանցած, Պօլսէն կունենանք հայ թատրոնին պատմութիւնը, ուր Արուսեակն ալ իրեն արժանաւոր էջը պիտի ունենայ։

—

Պօլսոյ գրականութեան պատմութիւնն ալ պիտի ուզէ էջ մը նուիրել ուրիշ մոռցուածի մը՝

րուստ չը լինել, դա իմ պահանջն է, դա իմ նպատակն է։ Եւ որովհետեւ ես չեմ կարող հարուստ լինել առանց ինձ յանձնված գործատորներին կեղեքելու, տանջելու, ուստի ես էլ ամենայն եռանդով կատարում եմ կեղեքողի, տանջողի դերը։ Մեղաւո՞ր եմ ես։ Դուք կարող էք շատ բաներ ասել իմ մասին, դուք, համաձայն եմ, կը գտնէք, իմ գործունէութեան մէջ շատ պակասաւոր, եթէ չասեմ սեւ գծեր։ Այո, այո։ Բայց հօ ես ասում եմ ձեզ. մեղաւորը ես չեմ, մեղաւորը պատճառն է։ Իսկ պատճառն այն է, որ ես պիտի հարուստ լինեմ, ես չեմ կարող հարուստ չը լինել։ Թէ չէ՛ ես ինքս ըստ ինքեան շատ լաւ մարդ եմ, շատ էլ լաւ հասկանում եմ, թէ ինչ պիտի անէ լաւ մարդը...

Մօսկվայի 240 ուսանողներն ու ուսանողուհիներն էլ անշուշտ իրանց պատճառներն ունէին։ Իզուր էք ասում, թէ դասախօսութիւնը ռուսերէն լեզուով էր, հետեւաբար չը կայ հայ ինտելիգենցիայի, ուսանողութեան երեսը պարզ անող այն պատճառը, թէ հայերէն չիմանալուցն է անհետաքրքրութիւնը դէպի հայոց կեանքը, հայոց գրականութիւնը։ Դա պատճառ է յայտնի դէպքերում միայն։ Կը գան ուրիշ դէպքեր, երբ մեր այդ պատճառը վերացած կը լինի, մենք կը գտնենք ուրիշ պատճառներ։ Օրինակ, կասենք թէ Նազարեանցի, Նալբանդեանցի, վաթսունական թւականների գաղափարները հնացած են, անպէտք են այժմ. այժմ մեզ հարկաւոր են ուրիշ գաղափարներ, այժմ մեր կեանքը ուրիշ հանգամանքների մէջ է և հներով զբաղվելու գլուխ մենք չունենք, ոչ էլ ժամանակ։

Պակա՞ս զօրաւոր է այս պատճառը, ասացէք խնդրեմ։ Դուք կասէք, թէ ես գործով էլ պիտի ցոյց տամ թէ հներին անպէտք եմ համարում։ Դուք կասէք, թէ սպասում էք, որ ես ինքս ցոյց տամ, թէ նոր ինչ բան պէտք է ասել, ինչպէս պէտք է գործել մեր կեանքի այժմեան նոր պայմաններում։ Իզուր էք սպասում։ Ես չեմ անի, ես չեմ անի։ Ճիշտ է, վատ բան է, որ չեմ անում, չեմ անում։ Բայց սա առանց պատճառի չէ։ Այո, մեղաւորը ես չեմ, մեղաւորը պատճառն է։ Եթէ կամենում էք, ես, իբրեւ լաւ մարդ, անկեղծ էլ կը լինեմ։ Իմ պատճառն այն է, որ ես չեմ էլ ճանաչում մեր կեանքը. ես լսել եմ, որ հին գաղափարները ոչինչ են, պէտք է նոր գաղափարներ տալ։ Եւ սա բաւական է ինձ համար։

Ի՞նչ ունէք սրա դէմ։

Շատ որ խօսացնէք, ես կասեմ և այն, որ ոչինչ չեմ անում, վատ եմ, անբարեխիղճ եմ այն պատճառով, որովհետեւ վատ է «Մշակը»։ Պետերբուրգի իմ ուսանող ընկերակիցներից մի քանիսը արդէն ասացին, որ երիտասարդութեան անտարբերութեան պատճառ հէնց այն է, որ «Մշակը» վատ է։ Եւ ինչ, սա էլ մեծ պատճառ է։ Ես և ինձ հետ 235 ուսանողներն ու ուսանողուհիները չը գնացինք պ. Վեսելօվսկու դասախօսութեան հէնց այդ իսկ պատճառով։ Մենք ինքն ըստ ինքեան հրաշալի մարդիկ ենք։ Եւ եթէ վատ ենք, մեղաւորը պատճառն է։ Եթէ, օրինակ, չը լինէր «Մշակի» պէս մի վատ լրագիր, այդ դասախօսութեան հարիւրաւոր ունկնդիր հայ ուսանողներ կը լինէին։ Ասում են թէ լաւ մարդիկ են եղել մեզանում։ Տէրը նրանց հետ։ Մեզ ինչ։

Ա՛հ, ինչ երջանիկ ժողովուրդ կը լինէինք մենք, եթէ չունենայինք այսքան պատճառներ։

Անիծեալ պատճառներ...

Լ.

ԼԱՒ ՄԱՐԴՈՒ ՑԻՇԱՏԱԿԻՆ

—

Այսօր, մարտի 30-ին, հողին է յանձնվում Թիֆլիսի առաջին կլասիքական գիմնազիայի տեսուչ Պետր Անտօնօվիչ Կումսկօի մարմինը։ Նա մեռաւ երիտասարդ։ Հանգուցեալը վերին աստիճանի համակրելի և գրաւիչ անձնաւորութիւն էր թէ ինչպէս ուսուցիչ և տեսուչ և թէ ինչպէս մարդ և նրա անակընկալ մահը ծանր վիշտ է պատճառել ոչ միայն նրա բազմաթիւ աշակերտներին, այլ և ամեն մարդու, ով միայն ծանօթութիւն և կամ լոկ յարաբերութիւն և շփումն է ունեցել նրա հետ։

Հանգուցեալը բնիկ Թիֆլիսեցի էր. նա ծնվել է մեր քաղաքում 1864 թ., ուսումը աւարտել է Մօսկվայի համալսարանում։ Նրա մանկավարժական գործունէութիւնը սկսվել է պաշտօնապէս 1885 թւից. 1898 թւին ստացաւ տեսչի բարձր և պատասխանատու պաշտօնը և այդ պաշտօնում կնքեց իր մահկանացուն Պետերբուրգում, ուր գնացել էր բժշկվելու։

Ծագումով խեղճ ընտանիքի զաւակ էր և դեռ աշակերտ ժամանակից իր նիւթական կարիքը լրացնում էր մասնաւոր դասեր տալով տներում, օգնում էր նիւթապէս և իր կարօտ ծնողներին։ Այսպիսով դեռ աշակերտական օրերից նա գիտէր, թէ ինչ բան է աղքատութիւնը, գիտէր խեղճի, կարօտեալի, թշուառի վիճակը և այս հանգամանքը ազդեցում իր բարերար ազդեցութիւնն ունեցաւ հանգուցեալի բնաւորութեան և ընդհանրապէս նրա գործունէութեան վրա։ Նա քնքոյշ սիրով սիրում էր իր աշակերտներին և շնորհիւ իր ճկուն, գրաւիչ, մատչելի և մարդասէր վարքի՝ սիրված էր սրտանց աշակերտներից և այս էր պատճառը, որ նրա աշակերտների սրտերը իրանց չար ու բարիքով բացվում էին նրա առաջ և նա իրան չէր բաժանում չինական պատով աշակերտներից և ծնողներից և ոչ իր բարձր դիրքով եգիպտական քրմերի դեր էր խաղում. ընդհակառակը՝ քաղցր ժպիտը և ազնիւ մարդու պատկերը երեսին սիրալիր կերպով հանդիպում էր ամենին, չէր խնայում իր ձեռքից եկած օգնութիւնը կարօտեալին, թոյլին, աչքից ընկածին։ Ահա թէ ինչու հանգուցեալը իր սաների համար մի կատարեալ կուռք էր և ծնողների ու հասարակութեան համար—սիրելի և համակրելի անձնաւորութիւն։

Հանգիստ ոսկորներիդ ազնիւ, մարդասէր ուսուցիչ։

Երախտապարտ աշակերտ՝

Արգար Արուլեանց

ՄԻ ԿՕՆՑԵՐՏԻ ԱՌԻԹՈՎ

—

Ամսիս 27-ին տեղի ունեցաւ Թիֆլիսի Արտիստական ընկերութեան դահլիճում «Ռուսաց եկեղեցական հին երգեցողութիւնը սիրողների ընկերութեան» հոգեւոր կօնցերտը, Դ. Եայիչկօյի ղեկավարութեամբ։ Այս ընկերութեան նպատակն է ծանօթացնել կովկասեան երկրում բնակվողներին ուղղափառ եկեղեցու եկեղեցական, առաւելապէս հին եղանակների հետ, զարգացնել նրանց ճաշակը այդ բանում և կազմակերպելով սիրողների երգեցիկ խմբեր՝ տարածել և ընդհանրացնել այդ եղանակները ժողովրդի մէջ։ Ընկերութիւնը հաստատված է 1901 թ., սկսել է իր գործունէութիւնը 1902 թ. և արանով երրորդ կօնցերտն է տալիս, որին ներկայ էր մեծ բազմութիւն։ Կօնցերտը բաղկացած էր երեք բաժանմունքից, որոնցից երկրորդը բացառապէս եկեղեցական հին եղանակներից, որոնք մշակված, փոխադրված և երաժշտական չափի ու կանոնի տակ են դրած ռուս յայտնի երաժշտապետներ՝ Բօրտնեանսկու, Չայկօվսկու, Արխանգելսկու, Կաստալսկու և ուրիշների հեղինակաւոր աշխատասիրութեամբ։

Սիրողների խումբը՝ բաղկացած ամեն կարգի ու աստիճանի ինտելիգենտ երկսեռ անձինքներից, թւով 50 հոգի, սքանչելի կերպով կատարեց ծրագրի բոլոր մասերը։ Պէտք էր տեսնել, թէ ինչպէս հին՝ իրանց կազմութեամբ, ելէջներով և գեղգեղանքներով յայտնի սաղմոսները, մաղթանքները և երգերը, ոմանք երկձայն, ոմանք եռաձայն և մեծ մասամբ քառաձայն կատարվում էին խմբի կողմից մեծ հմտութեամբ և օրինակելի ներդաշնակութեամբ։ Երգելիս եղինակները երբեմն հազիւ լսվող մեղմութեան աստիճանից սկսելով և հետզհետէ աստիճանաբար, վարպետութեամբ ուժեղացնելով և տեղ տեղ էլ հաճելի ներդաշնակութիւն կամ արեւելեան եղանակներին յատուկ ձայնաստութեամբ հասնում էին որոտացին հնչիւնների և կեանք ու հոգի էին տալիս երգին, որին ներկայ եղողները բոլոր ժամանակ զմայլված և ուշադրաւ հետեւում էին։ Երիտասարդ, աշխոյժ և եռանդոտ խմբապետը, որ ունի և իր հակառակորդները այդ բանում, ձեռքի մի համեստ շարժումով կենդանութիւն էր ներշնչում և ամենի հոգեկան աշխարհը յուզում, մի և նոյն ժամանակ և մեծ հրճուանք պատճառում ռուս հասարակութեանը՝ իր նախնիքներից յիշատակ մնացած սրբազան երգերով։ Խմբին կառավարելը և բեմի վրա նրա կարգապահ ու համեստ լինելը՝ օրինակելի էին։ Այստեղ ամեն մէկը լաւ էր հասկացել իր դերը և սիրով ու եռանդուն վերաբերվելով գործին՝ մի տեսակ խորհրդաւորութիւն էր ներշնչում մարդու հոգու մէջ։ Մեր հայկական երգեցիկ խմբերը համեմատելով՝ պէտք է ասած, շատ հեռու են մնացել։ Կօնցերտի ժամանակ, եթէ մի փոքր սառնութիւն նկատվեց, դրա պատճառը եռաձայն (trio) եղանակներն էին, որոնք և անցան առանց ծափահարութեան։ Ամենաաչքող կտորներն էին՝ Չայկօվսկու հեղ. «Երանեալ է այր» Դաւթի առաջին սաղմոսը, Արխանգելսկու «Տէր, լսիր իմ աղօթքը», Կաստալսկու «Քերովբէյից երգը», Բարտնեանսկու «Ուրախացիր Աստուծով» և իր՝ Եայիչկօյի աշխատասիրութեամբ «Օրհնեա անձն իմ զՏէր» սաղմոսը յունական հին եղանակից փոխադրած։ Հասարակութիւնը կրկնել տուեց այս երգերը և վարձատրեց յարգելի խմբապետին երկար ծափահարութեամբ։ Պէտք էր տեսնել, թէ լըսողները որքան գոհ, մխիթարված և ուրախ տրամադրութեան տակ հեռանում էին։ Իսկ իմ մտքիս մէջ զարթնում էին տխուր յիշատակներ և սիրտս ճմլում էր, երբ պատկերանում էին աչքիս առաջ Կարա-Մուրզայի մահը, Եկմալեանի և Շահլամեանի հոգեկան հիւանդութիւնը և նրանց փոխարինող առ այժմ ոչ ոք չունենալը։

Տէր-Եղնիկ.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

I

Բժշկ. Վ. Օրլօվսկի. „Սատամոքսի կատարրը“.—Հրատարակութիւն բժ. Ա. Բուդաղեանի։ 1903 թ. Ս. Պետերբուրգ. 77 եր. գինը 20 կոպ.

Ցայտնի է, որ հիւանդութիւնների մեծ մասը առաջ է գալիս անկանօն կենցաղից և առողջապահական վատ պայմաններից։ Ահա այդ իրողութիւնն աչքի առաջ ունենալով, յարգելի հրատարակիչը նախ իր փոքրիկ առաջաբանով շեշտում է թէ «գիւղերում և քաղաքներում որքան աւելի բարձրանան առողջապահական պայմանները, նոյնքան աւելի պակաս կը լինեն հիւանդանոցների վրա արված ծախսերը», և ապա տալիս է բժշկապետ Օրլօվսկու գեղեցիկ աշխատութեան թարգմանութիւնը ստամոքսի մի քանի հիւանդութիւնների մասին։

Կարապետ Գարագաշին, որուն մահուան լուրը իր վտարանդի բարեկամներուն սիրտը շատ ցաւցուց։

«Պիտի ուզէ»-ին տեղ, «պիտի կրնայ» հարցումը տարակուսանքիս աւելի ճիշտ մեկնութիւնը պիտի տար։ Իր ետին գրեթէ բան մը չը թողուց այն մարդը որ մեր գրականութեան մէջ մեծկակ տեղ մը գրաւելու սքանչելապէս ընդունակ էր։ Կորսուած մը եղաւ, վասն զի կը մարմնացնէր տիպարը Պոլսեցի այն տեսակ մը հայոց, որոնց բնատուր յատկութեանց առատաձեռն պէսպիսութիւնը զիրենք ոչնչութեան կը դատապարտէ։ Բան մը չըրած կը ձգեն կերթան, քաշկռտուք կեանքով մը ապրելէ յետոյ։ Այնքան տեսակ բան ընելու ընդունակ էր Կարապետ Գարագաշ, որ շուարած կը մնար թէ ինչ ընել, ինչ չընել։ Իր կարողութիւնները կը դաւէին իրեն դէմ։ Քաջ հմուտ ֆրանսերէնի, մի և նոյն ատեն լաւ տեղեակ էր եւրօպական քանի մը ուրիշ լեզուներու։ Մերթ Եւրօպա ուղեւոր մըն էր պետական գործերու համար, մերթ հաշուակալ ելմտական պաշտօնատունը, խմբագիր ֆրանսերէն «Լը Պիւանիսէ» սեղանաւորական թերթին. ո՛ր մէկն ըսեմ։ Ամենքն ալ կիսատ թողած։ Բայց գործի մարդը չէ որ մեզի կը հետաքրքրէ, այլ մտքի մարդը։ Միտքն ալ կիսատ թողած մարդը։

Կարապետ Գարագաշ որ բաւական զարգացած մէկն էր, կը մնար խորապէս հաւատացեալ կաթօլիկ մը, իր կրօնական համոզումները հաշտելու քաջութիւնը ունենալով։ Պոլսոյ մեղմանուշ բարքերուն մէջ մինչեւ աստիճան մը խիստ նկարագիր կրնար համարուիլ։ Չեմ յիշեր ժամանակակից տաղանդաւոր ուրիշ մէ և է աշխարհական գրող հայ որ եթէ ջերմեռանդ կրօնասէր մը իսկ է—և կան—որ իր սրբութին բարեպաշտիկ յուզումները հրապարակելու համարձակած ըլլայ։

Բազմագէտ այդ հայը իր հիւանդի մահիճէն Աստուածամօր կը դիմէ, հայաստանցի գեղջկուհիի մը զգացումներովը—ըՀմ՞ գաղափարներովը—ու աշխարհաբառեալ Նարեկի մը լեզուովը։ Գրականութիւն չէ որ կընէ—տաղաչափական օրէնքներուն դէմ իսկ մերթ կը մեղանչէ—այլ՝ ինչ որ սրտէն կը բղխի զայն կը վերատաքէ։ Անկեղծ մըն է։ Այդ բանաստեղծութիւնը իր ամբողջութեամբը կը ներկայացնեմ, «Մշակ»-ի ընթերցողներուն գաղափար մը տալու համար Գարագաշի նման ոչ—շատ սովորական երեւոյթներուն վրա։ Մեր Պոլսոյ մտաւորականներուն ընդհանուր հոգեբանութիւնը ուսումնասիրել ցանկացող կովկասցիները թերեւս այդ «հում նիւթերով» հետաքրքրուին։

—

Կուզէի պայծառ աստղեր ըլլան բառերն, ո՛վ Տիրամայր,
Անոնցմով յօրինէի ես քու ներբողըդ լուսահրաշ.
Կուզէի ամեն կայլակն անգին արեան Աստուածորդւոյդ
Մարգարիտ մըլլար չքնաղ. այն սխրալի մարգարիտներն,
Ընդելուզեալ հիւսէի ճակտիդ պըսակ արժանաւոր.
Կուզէի արցունքներդ ադամանդներ ըլլային,
Այն փարդերով պճնէի եօթնանըշոյլ կուրծքըդ, ո՛վ կոյս.
Կուզէի ախ ու վախերդ մեղեդիներ ըլլային,
Այն աղեկէզ մեղեդեօք փառատրէի զքեզ, Սրբուհի՝
Որ մահուան ըստուերներէն զիս փրկեցիր և վերստին
Ի լոյսըն տենչալի հանեցիր, ո՛վ Աստուածամայր,
Փրկութեան մարդկային ազգի սաիթ ըսքանչելի.
Քեզմով երկարեալ կեանքըս քեզի կը նուիրեմ.
Հրաշալի անուանդ ի սէր զոհ կենդանի ըլլայ թող այն։
Մարիամ, անուանդ անուշակ տօնել մօտերս ես կը ցանկամ,
Որպէս երբեմն... ա՜խ թէ վազել կարենայի ես այն տօնին—
Դուն կրնաս զիս կարօղ ընել քու քաղցըր պաշտօնիդ.
Հրաշքդ, ո՛վ Մայր, աւարտէ. տուր ինչ որ դեռ ինձ կը պակսի.
Դուն միայն կրնաս տալ քու մայրենի աղեօքըդ զայն.
Դուն միայն կրնաս ընել ինչ որ մարդուս է անհընար.
Գըթացիր իմ վըրաս. ելի՛ր, քալէ՛ ըսիր ինծի.
Բըժըշկէ զիս բոլորովին. որդւոյդ սիրոյն համար ըլլայ։

—

Մահամերձ հիւանդի մը տրտմաթախիծ սըրտին այս թառանչը, որ զգայնիկ բանաստեղծութիւն մըն է, ակներեւ ցոյց կուտայ թէ Գարագաշ հայ լեզուին հմուտ էր, և գրելու առատաձիր յատկութիւններով օժտուած։ Իր մահէն յետոյ հրատարակուեցաւ Հայնէէն իր մէկ թարգմանութիւնը, զոր հօս կարտագրեմ իբր նմոյշ մը հիմակուան մեր աշխարհաբառին բարեշրջմանը։ Այդ ոտանաւորը կարծես մեր բերնին մէջ կը սահի երբ զայն կը կարդանք։ Խորապէս կը ցաւինք, որ հանգուցեալը մեզի գերման մատենագրութիւնը աւելի ընդարձակ սահմաններու մէջ չը ծանօթացուց։ Հայեվար շատ քիչ բան ունինք այն ժողովրդէն, որ մեր՝ արեւմտեան հայերուս վրա հետզհետէ աւելի հզօրապէս ներգործելու սահմանուած է։ Կը յիշեմ Թըրտըզեանի Հայնէէն մէկ քանի ընտիր հայացումներ, և Ատոմ Երէցեանին Թիֆլիս հրատարակած մեր աշխարհաբառով գեղահիւս մէկ թարգմանութիւնը։

Ահա Գարագաշինը։

—

Ինչո՞ւ վարդերն ա՛յնքան գունատ են արդեօք,
Ըսէ, ինչո՞ւ սիրելիս,
Ինչո՞ւ կանաչ խոտին մէջ ա՛յնքան մըլիկ,
Մանուշակներն են կապոյտ։
Ինչո՞ւ համար ա՛յնքան արդեօք տըրտմաձայն,
Կերգէ արտոյտն օդին մէջ,
Ինչո՞ւ արդեօք բալասանի տունկերէն,
Մեռելներու կելլէ հոտ։
Ինչո՞ւ արեւն ա՛յնքան ցուրտ, ա՛յնքան տըխուր,
Կուտայ արդեօք մարգին շող,
Ինչո՞ւ երկիրն ա՛յնքան նըսեմ, ամայի,
Շիրիմի մը պէս է արդեօք։
Ինչո՞ւ ես ալ, ա՛յնքան հիւանդ եմ, տրտում,
Ըսէ, չըքնաղ սիրելիս,
Ո՞հ, ըսէ՛ իմ սրտատարփիկ սիրելիս,
Ինչո՞ւ դուն զիս թողուցիր։

—

Եւ սանկ աշխարհաբառ մը գրողը, գրաբարէն զատ հայ լեզու չէր ճանչնար երբեմն։ Ու այս մոլորութեամբը «Մշակ»-ին հետ ալ միջադէպ մը ունեցաւ։

Գարագաշ գեղեցկասէր ճաշակով տպագրած էր Միւսէի, Հիւկոյի, Լամարթինի բանաստեղծութիւններէն հաւաքածոյ մը գրաբառ թարգմանութեամբ զոր ինքն ըրած էր։ Օրինակ մըն ալ «Մշակ»-ին խրկած էր, և անձկանօք Կովկասի գնահատմանը կը սպասէր։ Եւ ահա օրին մէկը տխրամած դէմքով եկաւ զիս գտնել, ձեռքը «Մշակ» մը։ Շատ կոտրած կերեւնար։

—Կարդացէք, բսաւ վշտաբեկ ձայնով մը։

Արդէն կարդացեր էի։ «Մշակ» սա իմաստով բան մը կըսէր. «բաւական չէ այդպիսի բաներ թարգմանելը, և ահա անճոռնի գրաբառով ալ կը թարգմանեն»։

—Բայց խնդրեմ անկեղծօրէն ըսէք, կը հայցէր տարաբաղդ թարգմանիչը, միթէ այս գրաբառս անճոռնի է։ Ոսկեդարեանին հետեւութիւն մը չէ՞։

Ժպտելով, գրեթէ ծիծաղելով մխիթարեցի շմորեալ թարգմանիչը։ Անհատական ցաւերը կը մեղմանան երբ հանրային դժբաղդութեան մասն և բաժինն են։ Իմացուցի թէ «անճոռնի» ածականը ոչ թէ «իր» գրաբառը կորակէր, այլ՝ «գրաբառը»։

—Եթէ նոյն իսկ Եղնիկի պէս ալ թարգմանած ըլլայիք այդ ոտանաւորները, նորէն «անճոռնի» լախտը գլխուդ պիտի իջնար, բսի։

Եւ հարկ եղաւ պօլսեցի հայ գրագէտին համառօտաբար տեղեկացնել «Մշակին» հովանաւորութեամբը Կովկաս տիրող նոր գաղափարները, որոնց մէջ և լեզուականները։

Հայու մը ինչքան աւելի հեշտ է Եւրօպայի հինգ վեց ժողովուրդներու փիլիսոփայութիւնը, մատենագրութիւնը հիմնովին ճանչնալ, քան թէ Պոլսէն Թիֆլիս, Թիֆլիսէն Պոլիս տոհմային գրականութեան և գաղափարներու փոփոխութիւնները, նորութիւնները, հոսանքները։

***

Ցատկալէս ժողովրդի համար է գրված այդ աշխատութիւնը, ուստի և ունի դիւրամատչելի ոճ ու բովանդակութիւն։ Նրա մէջ համառօտակի պատմած է, թէ մնունդը ինչ փոփոխութիւնների է ենթարկվում բերանի խոռոչում և ստամոքսում, թէ ինչ պատճառներից է առաջանում ստամոքսի կատարրը, ինչպէս է արտայայտվում և ինչ միջոցներով է բժշկվում։

Գրքոյկին կցած է մի պատկեր, որ ներկայացնում է կերակրի ճանապարհը՝ բերանի խոռոչից մինչև ստամոքսն ու աղիքները։

Առհասարակ գրքոյկը շատ լաւ տպաւորութիւն է թողնում թէ ներքին բովանդակութեամբ և թէ արտաքին գեղեցկութեամբ։

II

Վ. Նեմիրովիչ-Դանչենկօ. „Գրաշարուհի"—գրոյց։ 1903. Ս. Պետերբուրգ. 20 եր. գինը 2 կոպ.

Մի անծայր ու անյատակ ովկիանոս է կեանքը, որ չարունակ իր ալիքներով հարուածում է այս կամ այն անհատին, այս կամ այն դասակարգին։

Ուժեղ են այդ հարուածները, ուստի և նրա առաջ ընկճվում—ոչնչանում են թոյլերը և անզօրները։

Ահա մի այդպիսի թոյլ արարածի պատմութիւնն է անում ռուս հեղինակ Դանչենկօ ներկայ գրոյցում։

Սրտաշարժ պատմութիւն։ Նաստիա է հերոսուհու անունը, արհեստով գրաշարուհի։ Նա հիւանդ պառկած է աղքատիկ սենեակում, դեղ ու դարմանից զուրկ, խնամքի և օգնութեան կարօտ։ Տպարանատէրը փող չէ տալիս. տանտիրուհին սենեակի վարձն է պահանջում։ Մարդիկ ուզում են օգտվել այդ դրութիւնից, ուզում են գնել Նաստիայի կուսական պատիւը, բայց իզուր. նա կեանքից էլ բարձր է դասում այդ պատիւը։

Սակայն կեանք—ովկիանոսի ալիքները շարունակում են իրանց անողոք հարուածները։ Նաստիան առողջանալուց յետոյ էլ մնում է անգործ, անպաշտօն։ Նա ապաստարան է գտնում ծանօթ խոհարարուհու մօտ, բայց այստեղ էլ մի զինուորական երիտասարդ է փորձում խոտենալ նրա պատուին։ Անաջող փորձ...

Նորից հիւանդանում է Նաստիան. նա դիմում է հիւանդանոց. բժիշկը քննում է նրան և սառնասրտութեամբ յայտնում. «բարակացաւ է... հա՛, բրինձ, մաքուր...»։

Բայց ինչով գնել, ու՞ր գնալ—մտածում է թշուառ գրաշարուհին։ Բժիշկը նկատում է նրա մտատանջութիւնը և տալիս է մի երեք րուբլիանոց...

Հեռանում է Նաստիան, ընկճված և յուսահատված։

—Ո՞ւր գնալ, ինչ անել. Տէր-Աստուած, ո՞րքան դաժան և անխիղճ են մարդիկ, մտածում էր նա։

Բայց ահա յոյսի մի կայծ. նա յիշում է իր մանկութեան ընկերուհուն, դիմում է նրա օգնութեան. և ինչ... Այստեղ էլ դաւնութիւն և յուսահատութիւն է տիրում։ Ընկերուհին յայտնում է, որ ինքը նման է ոսկէ վանդակի մէջ փակված թռչնակի, որ ինքն էլ դժգոհ է կեանքից և անկարող է նրան օգնութեան հասնել։

Այդտեղից դուրս է գալիս գրաշարուհին։ Նա փողոցումն է. նրան հետևում է մի հարբած անցորդ և կեղտոտ առաջարկութիւններ է անում...

Ծախել պատիւը.—այո՛, ապրելու համար միայն այդ էր մնում. բայց Նաստիան գերադասում է մահը։

Քիչ ժամանակից յետոյ նրա դիակը գտնվեց Մօսկվա գետի պղտոր ալիքների մէջ։

Ահա դրանով էլ վերջանում է պատկերը։ Ճիշդ է, թանձր գոյներով է նկարած նա, բայց շատ մօտ է իրականութեանը։

Թարգմանութիւնը վատ չէ, իսկ գինը՝ շատ էժան։ Ե. Թ.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Վաղարշապատ, մարտի 23-ին

«Մշակի» № 59 «Մամուլ»-ի բաժնում Զուարթնոց եկեղեցու մասին «Новое Время»-ի մի դիտողութեան առիթով կարդացի ի միջի այլոց հետևեալ կտորը. «Միայն վերջերումս «Արարատը» սթափվեց և տպագրեց Ցուսիկ եպիսկոպոսի մի յօդուածը, որ ապացուցանում էր, թէ Զուարթնոց եկեղեցին հին, նախնական էջմիածինը չէ, և այնտեղ Գրիգոր լուսաւորչի մասունքները չը կան»։

Հարկ եմ համարում յայտնել, որ իմ յօդուածը պատրաստ էր և պէտք է տպվէր «Արարատի» 1902 թուի փետրվար-մարտ ամիսներում։ «Արարատի» խմբագրութիւնը շարել է տուել յօդուածը, սրբագրութեան թերթի վրա ցենզօրն էլ գրել է իր որոշումն՝ տպելու համար։ բայց մամուլ ձգելիս՝ յօդուածը դուրս է հանվել, թէ ինչու, դժուար է պատճառն առել։

Այդ յօդուածը ինչ-ինչ փոփոխութեամբ, մեղմացնելով և յաւելումներով, տպվեց միայն տարեվերջին։

Խնդրում եմ այս փոքրիկ բացատրութիւնը հրատարակէք, որպէսզի փոքր ինչ մեղմանայ անտարբերութեան մեղադրանքը էջմիածնի միաբանութեան վրայից։

Ցուսիկ եպիսկոպոս

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեզ հաղորդում են, որ Ներսէսեան դպրոցի հարցաքննութիւնները կը սկսվեն առաջիկայ ապրիլ ամսի 10-ից և կը վերջանան մայիսի 28-ին։

—

Ջրի մակերոյթը Կուր գետի մէջ վերջին օրերում գարնանային հեղեղներից այնքան բարձրացել է Թիֆլիսում, որ ծածկել է Դէսիմոնովսկի հրապարակի մի մասը։ Քաղաքային վարչութեան կարգադրութեամբ այդ հրապարակին մօտ տեղերում վարձված են բնակարաններ այն չքաւոր բնակիչների համար, որոնց տները կարող են ջրով լցվել, եթէ գետի մակերոյթը բարձրանայ աւելի քան այժմ։

—

Թիֆլիսի քաղաքային ֆինանսական մասնաժողովը իր վերջին նիստում քննեց «Ուսանողներին նպաստող կովկասեան ընկերութեան» միջնորդութիւնը, որով այդ ընկերութիւնը նպաստ է խնդրում քաղաքի միջոցներից։ Ֆինանսական մասնաժողովը, աչքի առաջ ունենալով քաղաքային ուսումնարանական մասնաժողովի և քաղաքային ուպրավայի որոշումները այդ միջնորդութեան մասին, որոշեց 500 րուբլի յատկացնել ուսանողներին նպաստող ընկերութեան և այդ ծախսը մտցնել 1903 թուի նախահաշուի մէջ։

—

Ուրբաթ, մարտի 28-ին, Թիֆլիսի արտիստական թատրոնում տեղի ունեցաւ երգչուհի Բրօնսկու բենեֆիսը։ Խաղում էին Դելիբի «Լակմէ» օպերան, որի մէջ Բրօնսկայեա յայտնի է իբրև առաջնակարգ կատարողներից մէկը Ռուսաստանում։ Հնդկական քուրմի աղջկայ՝ գեղեցկուհի Լակմէի դերում Բրօնսկայեա հիանալի էր իր բնորոշ երգով, թաւշեայ՝ քրնքոյշ ձայնով և զանգահնչուն դայլայլիկներով։ Նա ստացաւ բազմաթիւ փունջեր, պսակներ և թանկագին նուէրներ։ Լակմէի հօր Նիլականտայի դերը մեծ աջողութեամբ կատարեց Կաստորսկին, իսկ Գերգարդի դերը Բօրիսէնկօ, որ նոյնպէս ստացաւ փունջեր։ Թատրօնը ծայրէ ի ծայր լիքն էր։

—

Կառավարութիւնը բացատրեց, որ այն անձինք, որոնք գնացել են արտասահման և վերադառնում են ռուսաց հիւպատոսների կողմից տրված վկայագրերով, պէտք է ենթարկվեն միայն տուգանքի սահմանը դաղտնի կերպով անցնելու համար և ոչ թէ ձերբակալվելով ուղարկվեն բռնի կերպով իրանց ծննդավայրը։

—

Զինուորական-բժշկական ակադեմիան ուղարկում է արտասահման՝ Մադրիդի միջազգային բժշկական կօնգրէսին ներկայ լինելու համար ակադեմիայի պրօֆէսօրներ Բէխտէրեվին, Պաւլովին, Կօսօրօտովին և ակադեմիայի պրօզէկտոր Վարդանեանին։

—

Մօտ օրերումս Թիֆլիսի քաղաքային ֆինանսական մասնաժողովի մէջ քննվեց Հաւլաբարում միջնակարգ դպրոց բանալու հարցը։ Մասնաժողովը, նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան կողմից առաջարկված արդիւնագործական միջնակարգ ուսումնարանի բացումը կը պահանջէ քաղաքից միանուագ 100,000 րուբլի և տարեկան 10,000 րուբլի, մինչդեռ քաղաքի այժմեան բիւջէտը, վերին աստիճանի ծանրաբեռնված լինելով, անկարող է կատարել 100,000 րուբլու միանուագ ծախսը, որոշեց նորից միջնորդութիւն յարուցանել Հաւլաբարում պրօգիմնազիա բանալու մասին՝ նշանակելով քաղաքի միջոցներից 10,000 ր. պրօգիմնազիայի տարեկան ծախսի համար։

—

Երկրագործութեան և պետական կալուածների մինիստրի կովկասեան լիազօր Մեդվեդեվ մօտ օրերումս կուղևորվի Պետերբուրգ, ուր, ի միջի այլոց, նա պէտք է մասնակցէ Անդրկովկասեան գիւղացիների հողային դրութիւնը կարգաւորելու համար մինիստրութեան մէջ կազմվելիք նիստերին։

—

«Рус. Инвалидъ» լրագրում տպագրված է. «Ֆէրգանի նահանգապետը հեռագրում է Անդիժանից, թէ մարտի 15-ին տեղի ունեցած երկրաշարժը կործանել է 1,100 տուն Այիմի գաւառամասի գիւղերում։ Ստորերկրեայ հարուածը այնքան ուժեղ էր, որ դաշտում աշխատող մարդիկ և անասունները գետին էին գլորվում կանգնած տեղերից։ Երկրի տատանումները դեռ ևս շարունակվում են»։

—

ԱՍԽԱԲԱԴԻՑ մեզ գրում են. «Անցեալ կիրակի մեր եկեղեցու երէցփոխ պ. Շահումցեանը ներկայացրեց ծխականներին եկեղեցու տարեկան հաշիւը։ Հաշուից երևաց, որ 1902 թուի մուտքը հասել է մինչև 1500 րուբլի, մինչդեռ միւս տարիները լինում էր միայն 800 կամ 850։ Հաշիւները պահված են վերին աստիճանի կանօնաւոր և օրինակելի կերպով. դա արդէն մի ապացոյց է, որ ներկայ երէցփոխը բարեխիղճ կերպով է վերաբերվում դէպի իր ստանձնած պատասխանատու պաշտօնը։ Ժողովուրդը շատ գոհ մնաց երէցփոխից և բարեմաղթեց եռանդուն գործունէութիւն ապայում ևս»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ֆրանսիական կառավարութիւնը եռանդով ձեռնամուխ է եղել կատարելու այն օրէնքը, որ վերաբերում է կրօնաւորների 54 միաբանութիւնների արձակման և ոչնչացման։ Մինիստր—նախագահ Կօմբ հրամանագրեց արդէն պրէֆէկտներին ձեռք առնել այդ բանի համար անհրաժեշտ միջոցները։ Այդ միաբանութիւնների բոլոր անդամները պարտաւոր են երկու շաբաթվայ ընթացքում, կառավարութեան հրամանը ստանալուց յետոյ, թողնել իրանց բոլոր հիմնարկութիւնները և ցրվել։ Միաբանների ուսումնարանական հաստատութիւնները, որոնց տեղը կարող են տեղ գտնել պետական—հասարակական ուսումնարաններում, պէտք է փակվեն մի ամսվայ ընթացքում, իսկ միջնակարգ ուսումնարանները և լիցէյները այս տարվայ յուլիսի 1-ին։ Մինչև այդ օրը պէտք է փակվեն 1,580 միաբանական ուսումնարաններ. խուլ և համրերի ու կոյրերի 12 ապաստարաններին միայն կառավարութիւնը աւելի երկար ժամանակամիջոց է տուել։

—«Рус. Вѣд.» լրագիրը յիշեցնում է այն հանգամանքները, որոնց մէջ հիմնվեց Միտրօվիցայի ռուսաց հիւպատոսութիւնը։ «Ռուսական հիւպատոսարանի հիմնումը Միտրօվիցում, Հին-Սերբիայում, սկզբում թշնամական տրամադրութիւն առաջ բերեց տեղնտեղի ալբանացիների մէջ։ Բայց ալբանական ցեղապետների դիմադրութիւնը խափանվեց Բ. Դրան կողմից ձեռք առնված միջոցների առաջ. նրանցից ամենայամառը, Բօլետինաց, ձերբակալվեց և աքսորվեց Փոքր-Ասիա, որտեղից, լուրերին նայելով, քիչ ժամանակ առաջ փախել է։ Մնացած ցեղապետները վերջ ի վերջոյ երդումով երաշխաւորեցին ռուսաց հիւպատոսի անձեռնմխելիութիւնը։ Սրանից յետոյ Միտրօվիցայի հիւպատոսը, Շչերբինա, մշտական պահակախումբ ստացաւ սուլթանից, որ կազմված էր մի քանի ալբանացի զինուորներից։ Թւում էր, թէ այս ամենից յետոյ հիւպատոսը կարող է ապահով զգալ իրան, աչքի առաջ ունենալով ալբանացիների համար հիւրասիրութեան սրբազան սովորութիւնը։ Այդպէս էլ նայում էր իր դրութեան վրա հիւպատոսը, որ առանց երկիւղի դուրս էր գնում քաղաքից։ Ալբանացիների և թիւրքական զօրքի մէջ՝ Միտրօվիցայի վրա գործած յարձակման առիթով՝ տեղի ունեցած ընդհարումից յետոյ՝ Շչերբինա մի անգամ զբօսանքի էր գնացել քաղաքից դուրս՝ իր հետ տանելով և պահապան ալբանացի զինուորներին։ Սրանցից մէկը, կամենալով վրէժխնդիր լինել Շչերբինայից այն բանի համար, որ նա պահանջել էր թիւրքական զօրքից դիմադրել ալբանացիներին, ետևից անդրձանալ; արձակեց հիւպատոսի վրա և ծանր կերպով վիրաւորեց նրան։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մ Ա Ն Ր Ա Ն Կ Ա Ր

Կանգնած կլուբի մի անկիւնում՝ մենք խօսում էինք և այս անգամ շատ հեռուներն էինք գնացել՝ Եմէն, Վենեցուէլա, Լիասաբօն, Միջագէտք, Կուէյտ և այլն։

Գուցէ մի ուրիշ օր պատմեմ ձեզ մեր խօսակցութեան մասին, որից երևաց, որ մեր խօսակիցների մէջ թագնված են նշանաւոր և նոյն իսկ արտակարգ քաղաքագիտական տաղանդներ։

Եւ որքան որոշ ու պարզ կերպով նրանք ըմբռնում էին իրերի դրութիւնը և նոյն իսկ գուշակութիւններ էին անում գալիք դէպքերի մասին։

—Ես պատրաստ եմ գրազ գալու, ասում էր փորձված քաղաքագէտներից մէկը, կը տեսնէք, որ իմ գուշակութիւնները կը կատարվեն ամենաճիշդ կերպով։

Իւրաքանչիւրը իր գուշակութիւններն էր անում։

Կարելի էր զարմանալ, թէ ինչպէս նրանք խոր ուսումնասիրել են հեռու երկիրների, հեռու մարդկանց հեռու գործերի հանգամանքները։

Թագնված և չը գնահատված տաղանդներ։

Զէ, մի օր ես կը զբաղվեմ նրանցով։

Գեղեցիկ խօսակցութիւնը սակայն խանգարվեց, երբ մեր խմբին մօտեցաւ Օրիկեանը։

—

—Այդ ինչ հեռուներն էք գնացել, բացականչեց Օրիկեանը։

Ոչ ոք ուշադրութիւն չը դարձրեց այդ խօսքերի վրա, որովհետև այդ ժամանակ պարզվում էր եւրօպական քաղաքական կնճռոտ մեքենայալարութիւններից մէկը։

—Գոնէ առածը արդարանար, միջամտեց Օրիկեանը։

—Ի՞նչ առած, հարցրին միւսները։

—Ցայտնի առածը «պղտոր ջրում ձուկ որսալու» մասին, պատասխանեց Օրիկեանը։

—Դա բոլորովին արդարանում է, նկատեց քաղաքագէտը։

—Ամենևին չէ արդարանում, հակաճառեց Օրիկեանը։ Եթէ արդարանար, այն ժամանակ ձուկը առատ կը լինէր, գոնէ նա էժան կը լինէր, իսկ մենք այդ էլ չենք տեսնում։

Խօսողները միմեանց երեսին նայեցին շուարած։

—Դուք ինչ բանի մասին էք խօսում, պարոն Օրիկեան, հարցրին քաղաքագէտները։

—Ի՞նչ բանի մասին, պղտոր ջրի մասին, վրա բերեց Օրիկեանը։ Ահա երկու շաբաթ է, որ ամեն օր ամենքը խօսում են պղտոր ջրի մասին և դուք դեռ հարցնում էք։

—Ուրեմն, դուք Թիֆլիսի մասին էք խօսում, ծիծաղեցին միւսները։

—Արա ինչ բանի մասին պիտի խօսէի, խօսքը կտրեց Օրիկեանը։ Երկու շաբաթ է քաղաքի բնակիչները ջուր չունեն խմելու և ջրի փոխարէն ստանում են ինչ որ կեղտոտ մի հեղուկ. իսկ մեր քաղաքային վարչութիւնը, մեր ձայնաւորները մի գլուխ ծրագրում են, ծրագրում, անվերջ հարցապնդումներ անում և միմեանց զարմացնում իրանց ճարտասանական գոհարներով և դիւանավարական արուեստով։

Խօսակիցների կէսը ձայնաւորներ էին։ Նրանցից մէկը ուզեց բացատրութիւններ տալ, բայց բանից դուրս եկաւ, որ նա ոչ մի գաղափար չունի Թիֆլիսի ջրանցքի մասին և ինքն էլ չը գիտէ, թէ ինչու է ջուրը պղտոր և կամ երբ պէտք է նա մաքրվի։

—Իսկ ես գիտեմ, միջամտեց Օրիկեանը։ այն, ինչ որ մենք այսօր տեսնում ենք, նա անսպասելի մի բան չէր. քաղաքը ոչ մի միջոց էլ գործ չէ դրել, որ ջուրը մաքրվի, թէև ահա երկու տարի է, որ այդ բանի մասին խօսվում է։

Օրիկեանը բացատրեց, որ քաղաքի ստացած ջրի մեծ մասը վերցվում է Կուր գետից և որ այդ ջուրը մաքրելու համար մեքենաները փչացել են և չեն նորոգվում։

—Քաղաքային ձայնաւորի համար Պարսից ծոցի խնդիրը աւելի հետաքրքրական է, քան իրան յանձնված քաղաքային գործերը։

—Դա վիրաւորական է, նկատեց ձայնաւորը։

—Մի՞թէ, շարունակեց Օրիկեանը, ասացէք խնդրեմ, եթէ քաղաքային վարչութիւնը և ձայնաւորները նայէին քաղաքի գործերի վրա իբրև իրանց սեփական գործերի վրա, վաղուց ձեռք չէին առած լինի միջոցներ առաջն առնելու այն բանի, ինչ որ այժմ, յանկարծ, մի երկու օրում ուղղել անկարելի է։ Զէ, սրտաւ, հոգատար մարդիկ չը կան քաղաքի համար։

—

Օրիկեանը խօսեց քաղաքի և ուրիշ կարիքների մասին. բայց նա նկատեց, որ առաջվայ աշխոյժ զրոյցը խանգարվեց և խօսակիցները լռեցին։

Նա այնուհետև խօսք յարուցեց Բարեգործական ընկերութեան մասին և յայտնեց իր կարծիքը, թէ նա ինչու է անգործ։

Լռութիւն։

Նա պատմեց Թիֆլիսի եկեղեցիներում խօսված քարոզների, էջմիածնի մի քանի գործերի, Թիֆլիսի հայոց թատրօնական կօմիտէտի դէֆիցիտի և ուրիշ հարցերի մասին։ Բայց խօսակիցների տրամադրութիւնը չը բացվեց, մինչև որ մենք չը նստեցինք ընթրիքի սեղանի։

Քաղաքագիտական զրոյցից յետոյ միայն սեղանը մեզ կարողացաւ միացնել։

Սեղանակիցներից մէկը պատմեց ծիծաղաշարժ անեկդօտներ։

Վրձին

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

28 մարտի

ԵՒՊԱՏՕՐԻԱ։ Դուման որոշեց չինել չոգեշարժ տրամվայ՝ քաղաքը ցեխաբուժարանի հետ միացնելու համար։

ԲԻՒՍԿ։ Ֆինանսների մինիստրը թոյլատրեց բանալ սիբիրեան առևտրական բանկի բաժանմունք Բիյսկում։ Բաժանմունքը մտադրութիւն կայ բանալ ոչ ուշ ներկայ տարվայ յուլիսից։

ԲԱԹՈՒՄ։ Մարտի 27-ին հինգ զինաւորված չարագործներ, մտնելով Շխեանցի նաւթասե-

տրի գրասենեակը, առիպեցին կառավարչին բանալ դրամարկղը, յափշտակեցին 1500 րուբլի և փախան։ Եռանդոտ կերպով որոնում են չարագործներին։

ՍՕՁԻ։ Մարտի 27-ին, օրը ցերեկով, երկու չարագործ խմէրէլներ կողոպտեցին և ատրճանակի հարուածով վիրաւորեցին կոմս Շերեմետէվի կառավարիչ Մօրգայտխսին, որ կառքով էր անցնում։ Աւազակները փախան, տանելով 500 րուբլի, ժամացոյց և թղթեր։ Որոնում են աւազակներին։

Կ. ՊՕԼԻՍ։ Կարանտինը Ալէքսանդրիայից բերվող մթերքների համար վերացված է։

Միտրօվիցի հիւպատոս Շչէրբինան վախճանվեց մարտի 26-ին, երեկոյեան։

ՊԷԿԻՆ, Մանջուրական դաշնագրի համաձայն, մանջուրական երկրորդ նահանգը մաքրելու համար տարեկան ժամանակամիջոցը լրացաւ մարտի 26-ին։ Ռուսները սկսեցին դուրս բերել զօրքերը, այնպէս որ մի քանի զօրամասերը գնացին Պօրտ-Արտուր, իսկ միւսները—գնացին կանգ առնելու երկաթուղու գծի երկարութեամբ։ Տեղական վարչութիւնը, զօրքերը դուրս բերելու հետ միաժամանակ, նորից յանձնվեց չինացիներին։ Պրինց Ջինգ շնորհակալութիւն յայտնեց Ռուսաստանի գործողութեան առիթով, համաձայն դաշնագրների։

ԼՕՆԴՕՆ։ Համայնքների ժողով։ Ֆից-Մօրիս յոյս է յայտնում, որ կառավարութիւնը լուրջ ուշադրութիւն է դարձնում մակեդօնական հարցին։ Բալֆուր, պատասխանելով, չեշտում է, որ մակեդօնական հարցը լուրջ անհանգստութեան առարկայ է կառավարութեան համար։ Բէդմօնդի հարցապնդումին, Կրանբօրն յայտնում է, որ կառավարութիւնը Թիւրքիային առաջադրութիւններ արեց մակեդօնական ազգաբնակութեան դրութիւնը բարւոքելու մասին և ամեն ինչ անում է Ռուսաստանի և Աւստրօ-Ունգարիայի ջանքերը պաշտպանելու համար։ Անգլիական կառավարութիւնը քննում է այժմ այն հարցը, թէ արդեօք ցանկալի չի լինի, որ բրիտանական օֆիցէրները ուղեկցեն Թիւրքաց զօրքերին Թիւրքերի կողմից ապահովելիք չափազանցութիւնների առաջն առնելու համար։ Այդ նախագծի վերաբերմամբ կառավարութիւնը ներկայումս փոխանակում է իր հայեացքները բրիտանական դեսպանի հետ։

Կ, ՊՕԼԻՍ։ Բ. Դուռը տեղեկութիւն ստացաւ, որ մակեդօնական կօմիտէտները ապրիլի 2-ին պատրաստում են միասին ընդհանուր ապստամբութիւն Մակեդօնիայում։

ՍՕՖԻԱ։ Իշխանը ճանապարհ ընկաւ Ֆիլիպօպօլ, ուր և կանցկացնէ Սուրբ Զատկի տօները։

ՄՕՍԿՎԱ։ Նորին Մեծութեան պալատից յայտարարված է Կրէմլեան Մեծ պալատը հաւաքվելու մասին, Բարձրագոյն ելքի առիթով դէպի Ուսպէնսկի տաճարը, մարտի 30-ին։

ԵԱԼՏԱ։ «Շտանդարտ» նաւով Սեվաստօպօլից ժամանեց Եալտա Մեծ Իշխան Ալէքսանդր Միխայլօվիչ իր Ամուսնու և Երեխաների հետ և իսկոյն ուղևորվեց Այտօդօր։

29 մարտի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Թագաւոր Կայսրը և Թագուհի Կայսրուհի Ալէքսանդրա Ֆէօդօրօվնան Օգոստափառ Երեխաների հետ մարտի 28-ին ճանապարհ ընկան Մօսկվա։—Ներքին գործերի մինիստրը որոշեց դադարեցնել մասնաւոր յայտարարութիւնները «Der Freund» լրագրում երեք ամսով։

ՔԻՇՆԵՎ։ «Бессарабецъ» լրագիրը հաղորդում է, որ Վեհափառ Կաթողիկոս Մկրտիչը կը գայ Քիշինէվ Զատկի առաջին շաբաթը։ Կազմված է յանձնաժողով դիմաւորման և ընդունելութեան համար։

ՍՕՖԻԱ։ Շչէրբինայի մահը ընդհանուր ցաւակցութիւն յարուցեց։ Պլէվնայի մօտ սպանված զինւորների համար մատուռ-արձանի նախագծերի ցուցահանդէսը փակված է։ Հաւանութիւն գտած նախագիծը բիւզանդական ոճով է ներկայացնում։—Կառուցումը կարժենայ 200,000 ֆրանկ։—Պետական դատարանը աւարտեց դատաստանական քննութիւնը․ նիստերը յետաձգված են․ վիճաբանութիւնները կը սկսվեն ապրիլի 10-ին։

ԲԷԼԳՐԱԴ։ Շչէրբինայի մահը բուռն կերպով յուզեց բոլորին։ Լրագիրները նուիրում են նորան համակրական յօդուածներ։ Արքայական զոյգը հրամայեց դնել պսակ հետևեալ մակագրութեամբ․ «Սերբիական Թագուհին և Թագաւորը քաջարի Շչէրբինային»։ Քաղաքացիները հոգեհանգիստներ են կատարում տաճարում։ Ռուսական միսիան ցաւակցական բազմաթիւ արտայայտութիւններ է ընդունում։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչներ՝ ՔԱԳԻՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

ԻՍԱՀԱԿ ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիֆլիսի Առևտրական Ուսումնարանի շինութեան մէջ

Վարձով է տրվում

ՄԻ ՄԵԾ ՆԿՈՒՂ

որ կարող է ծառայել որպէս ապրանքների պահեստ. յատակի տարածութիւնը մօտաւորապէս 175 քառ. սաժէն է։ Տեղեկութիւններ ստանալու համար դիմել ուսումնարանի դիւանատունը։ 1—3

ՆՈՐԱԲԱՑ ԼՈՒՍԱՏԻՊ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Ս. ՍՈՂՈՄՈՆԵԱՆԻ

Ընդունում է պատուէրներ սովորական գներով։ Նոյն տեղից կարելի է ստանալ հայկական գործիչների տիպերի և տեսարանների պօստ-կարտեր ձեռնտու պայմաններով։

Դիմել՝ Тифлисъ, фототипія С. Согомонянца, Базарная, № 23. 1—3

50,000

ծառեր փշատերև անտառի, եղևնի և չաճի, վեց վերշոկ և աւելի, տրվում են կտրելու իշխանուհի Մարիա Իօսիֆօվնա Ջավախովայի կալուածքում։ Կալուածքը գտնվում է Անդրկովկասեան երկաթուղու Գրակալի կայարանից տասն և հինգ վերստ հեռաւորութեան վրա։ Բացի սրանից կալուածքում կան և ուրիշ տեսակի ծառեր—չինար, կաղնի, բոխի, աճառի և կեչի։ Տեղեկութիւններ ստանալու համար խնդրում են դիմել իշխանուհի Ջավախովային—Сел. Ховле, Горійскаго уѣзда, Тифлисск. губ. և Карсъ, князю Джавахову. 14—20

Մամուլի տակ են և շուտով լոյս կը տեսնեն

ՅԱՐ. ԹՈՒԹԱՆԽԱՆՑԻ (Ղրիմցի)

հետևեալ աշխատասիրութիւնները

1) ՄԵԼՔՕՆ ԱՂԱՅԻ ՍԹՕՌԻԱՆ

(Ղրիմի բարբառով)

Գինն է 20 կ.

2) ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ—Գինն է 15 կ.

3) ՄԻ՛ ԼԱՐ... րոմանսը—եւրօպական ձայնագրութեամբ

Գինն է 60 կոպ.

Տպագրութեան համար պատրաստ է Դուրեանի «ԻՄ ՄԱՀԸ» րոմանսը։

Հեղինակի հասցէն՝ Г. Асхабатъ, А. М. Туманянцу. 2—3

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

ԾՐ. Ս. ՇԵՐՄԱԶԱՆԵԱՆ

Շարունակում է հիւանդների ընդունելութիւնը։

Առաւօտեան ժամը 9—2

Երեկոյեան ժամը 5—7

(Կ. կ.) 56—105

Այս օրվանից ընդունում եմ պատուէրներ

ԴԱԴԱՆ ԿՈՁՎԱԾ՝ ՄԵՂՐԻ

ՓԵԹԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Արհեստական հաց (вощина), մաքուր մոմից, ֆունտը մէկ րուբլի, ճանապարհածախսը գնողի վրա։ Ցանկացողները կարող են դիմել մեզ, որոշելով հացի չափերը։

Վաղարշապատ, Ալէքսանդր Մ. Բզնունի 3—4

Գ. ՄԱՄԱՋԱՆԵԱՆ

մի խումբ երիտասարդների աջակցութեամբ մշտական խումբ կազմելու դիտաւորութիւն ունենալով խնդրում է ձեռնհաս անձանց մասնակցութիւնը։

Փորձերը կը կայանան չորեքշաբթի և շաբաթ օրերը պ. Մամաջանեանի տանը (Вознесенск. ул., № 17), ժամը ուղիղ 6-ին։ 5—5

ՀՕՐԵՆԱՑԻՆ ՊԵՐՃԱԿԵԱՆՆԵՐԻ

ՊԱՐՍԻՑ ԾՈՑԻ

ԶԷՅԹՈՒՆԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԲՈՒՇԻՐՈՒՄ

(Հիմնված 25 տարուց ի վեր)

Հաղորդում է մանրամասն տեղեկութիւններ Պարսից ծոցի առևտուրի մասին, ունի ներկայացուցիչներ հարաւային Պարսկաստանի նշանաւոր կենտրոններում, ընդունում է յանձնարարութիւններ, գնում եւ վաճառում է ապրանքներ, փոխադրում է Եւրօպայից Պարսկաստան եւ Պարսկաստանից Եւրօպա, դիւրամատչելի պայմաններով.—Հասցէն. Zeytoon B. G. Buchier Persian-Bulf. 84—100

ԹԻՖԼԻՍԻ ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ

վաճառվում են հետևեալ նոր գրքերը՝

ԱԽԱԶԵԱՆ ԵԶ. ՔԱՀ., Խմբուսուցիչ հայերէն և վրացերէն լեզուի, Թիֆլիս, 1903 թ. գ. 20 կ.

ԱԽՎԵՐԴՈՎ ԳԷՈՐԳ, Հայ աշուղներ, ժողոված աշըղների երգերի, Թիֆլիս, 1903. գ. 1 ր. 50 կ.

ԷՍԳԱՐԲ Ժ., Ապուշը, Թիֆլիս, 1903 թ., գ. 5 կ.

ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ ՅՈՎՀ., Քուչուկ Նահապետի երգերը, Թիֆլիս, 1903 թ. գ. 15 կ.

Թ. Ե., Մեծն Ներսէս, կենսագրութիւնը և գործերը, 1903 թ. գ. 10 կ.

ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ ՅԱՐ., Հազարան բլբուլ, ֆեէրիա 3 արար. և 4 պատկ., Թիֆլիս, 1903 թ. գ. 30 կ.

Խ. Խ., Բարոյական պատմութիւններ մանուկների համար, գ. տիպ., Թիֆլ. 1903 թ. գ. 40 կ.

ՄԱՆ. Լ., Օտարութեան մէջ, Թիֆլիս, 1903 թ. գ. 15 կ.

ՄԱՐԻԿԵԱՆ ՄԿՐՏ., Մարօի ալբոմը, բանաստեղծութիւններ, Թիֆլիս, 1903 թ. գ. 20 կ.

ՇԱՀԱԶԻԶԵԱՆ ՍՄԲ., Մի քանի խօսք իմ ընթերցողներին, Մօսկվա, 1903 թ. գ. 60 կ.

ՇԱՏՐԻԱՆ ԷՐԿ., Անտառապետ Ֆրեդերիկ, թարգմ. Ն. ա. քու-ի, Թիֆլ, 1903 թ. գ. 40 կ.

ՊԱԼԱՍԱՆԵԱՆ ՍՏ., Պատմութիւն հայոց, սկզբից մինչև մեր օրերը, գ. տ., Թ. 1903, 1 ր. 50 կ.

Ս. ՍԱՀԱԿ Պարթև, կենսագրութիւնը և գործերը, Թիֆլիս, 1902 թ. գ. 25 կ.

ТЕРЪ МОВСЕСЯНЪ Мес. арх. Исторія перевода библіи на армянскій языкъ. СПБ. 1902 г. Ц. 3 р.

ՔԱՋԲԵՐՈՒՆԻ, Հայկական սովորութիւններ, Թիֆլ. 1903 թ. գ. 60 կ.

Դիմել՝ Тифлисъ, Въ Центральную Книжную Торговлю. (կ. հ. շ.) 1—5

Թիֆլիսի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան Վարչութիւն

պատիւ ունի յայտնելու Ընկերութեան անդամներին, որ մարտի 23-ին կայացած ընդհանուր ժողովի շարունակութիւնը լինելու է ապրիլի 1-ին, երեկոյեան ժամը 8-ին, Եղբ. Միրզոյեանցների Նաւթարդիւնաբերական ընկերութեան գրասենեակում (Сололакская ул., д. Арафелова, № 13)։ Այս ժողովում ընտրվելու են վարչութեան երեք անդամ, փոխանդամներ և վերստուգող յանձնաժողովի 3 անդամ։ (կ. ե.) 1—2

„Ն. Ի. ԲՕԶԱՐՋԵԱՆՑ ԵՒ ՈՐԴԻՔ“

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՏԱՆ

ԾԽԱԽՈՏԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԸ

(ՈՐ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԻ 1858 ԹՈՒԱԿԱՆԻՑ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ)

ՆՈՐԻՑ ՆԱԽԱԶԳՈՒՇԱՑՆՈՒՄ Է

իր արտադրած ծխախոտը գործածող մեծարգոյ հասարակութեանը, և խնդրում է, աչքի առաջ ունենալով իր նշանագրերի (էտիկէտների) շարունակ կրկնվող կեղծումը, մանաւանդ

№ 8	№ 15 «ՍԻՄՊԱՏԻԱ»
10 Հ. ԱՐԺԷ 5 ԿՈՊ.	10 Հ. ԱՐԺԷ 5 Կ.

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԴԱՐՁՆԵԼ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՆՇԱՆԻ ՎՐԱ

ԽԱՆՈՒԹԻ ՀԵՌԱԽՕՍ № 181.

Заявленъ отдѣлу промышленности

ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՀԵՌԱԽՕՍ № 100.

(կէր. չոր.) 3—10

ԵՂԲ. ԽՈՒԴԱՎԵՐԴԵԱՆՆԵՐԻ

Հանդերձարանում

ՍՏԱՑՎԱԾ ԵՆ ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ

Կանանց վերնազգեստներ, այն է գէյշաներ, սակեր, կիսասակեր, ժակէտներ և պելերիններ, որոնք կարված են բերլինեան ամենավերջին տարազով և ճղճեկադէնտական ճաշակով։ Ստացված են նոյնպէս կանանց շրջազգեստներ—մետաքսից և մուարից։

Նոյն տեղում ստացված է մեծ քանակութեամբ տղամարդկանց և երեխաների պատրաստի հագուստներ։ Ընդունում ենք նաև մեր սեփական կտորներից ամեն տեսակ պատուէրներ, որոնք ստացված են արտասահմանի և Ռուսաստանի ամենայայտնի գործարաններից։ Գների կողմից չունի ոչ ոք մրցող։

Գօլօվինսկի պրօսպ. I-ին գիմնազիայի հանդէպ։ 10—10

Ա. Ի. ՄԱՆԹԱՇԵՎԻ ԳՕՍՏԻՆՆԻ ԴՎՕՐՈՒՄ

(Միջին փողոց, №№ 39—40)

ԲԱՑՎԱԾ Է ՄԱՆՐԱՃԱԽՍ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

ՄԱՀՈՒԴԻ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՏԱՆ

Ս. Մ. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ, Բ. Ա. ՕՀԱՆԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ.

Խնդրում ենք յարգելի հասարակութեան ուշադրութեան առնել ՄԱՀՈՒԴԻ ՍԵԶՕՆԻ միջոցում հաշվի մէջ դնել մեր ապրանքները էժան են և գերազանց յատկութեան։

Բաժանմունքները՝ Վլադիկավկազում, Գրօզնիյում, Գէօրգիեվսկում և Բաքվում։

ԳՆԵՐԸ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ԵՆ ԵՒ ԷԺԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ ՉՈՒՆԻՆ ՄՐՑՈՂՆԵՐ։

Ֆիրման գոյութիւն ունի 1868 թուից

6—6

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 29 Марта 1903 г.

Электропечатная Груз. Изд. Т—ва, В.-Ванкская ул.